

ALFRED BERENJI i IRENA MOLNAR, Ekonomski fakultet, Subotica

AKTUELNOST RIKARDOVIH STAVOVA O OPOREZIVANJU U DANAŠNJIM USLOVIMA

1. STVARALAČKO DOBA DAVIDA RIKARDA

Početak XIX veka predstavljalo je vreme u kome je dominirao stvaralački rad Davida Rikarda. Kao izraziti predstavnik buržoaske klasične političke ekonomije gradi svoje učenje na osnovama svojih prethodnika Adama Smita i Viljema Petija. Činjenica što su najizrazitiji predstavnici građanske političke ekonomije nikli na britanskom tlu, proizilazi iz tadašnjeg odnosa društveno-ekonomskih snaga u Evropi, gde je Engleska imala vodeći uticaj. Promene do kojih je dolazilo u XVII, a posebno u XVIII veku van Britanskih ostrva, a naročito u Francuskoj, (velika buržoaska revolucija 1789. god.) imale su neposredan uticaj i na razvoj klasične građanske političke ekonomije, a Rikardo je živio u vreme kada je mogao da sagleda uzroke, procese i efekte tih promena. »Razvoj političke ekonomije odgovarao je potrebama industrijske buržoazije, svojevremeno najnaprednije klase u društvu, koja se nije plašila istine o bitnim društvenim suprotnostima. Zato su njeni ekonomisti — ideolozi i mogli da postignu velike naučne rezultate«¹. Ideološka osnova naučne misli tog vremena nalazila je svoj izvor u teoriji prirodnog prava svojine, koja je dominantan filozofski pravac, odgovara tadašnjim klasnim prilikama. Na formiranje teorije klasične građanske političke ekonomije glavni uticaj su, između ostalog, imali i postojanje sitno-robne privrede i industrijska revolucija kao društveno-istorijski uslovi tog doba.

Za razliku od N. Smita, Rikardo nije dao jedan zaokruženi sistem ekonomskih teorija, već je, prihvatajući Smitove teorije, proučavao prvenstveno problematiku raspodele i oporezivanja, što proističe iz činjenice da je on dosledni teoretičar samo jedne teorije vrednosti — teorije radne vrednosti.

¹ Dr Zoran Pjanić „Teorija cena“, II izdanje, Beograd, 1973, str. 33.

»Kao ekonomista industrije buržoazije on je izbegao sve kompromise sa lendlordizmom, nasuprot Smitu, koji mu je činio ustupke. Zbog toga ga je građansko plemstvo neprijateljski dočekalo.«² Posebne zasluge Rikardo ima u oblasti teorije zemljišne rente. Proučavanjem odnosa zemljišne rente i profita, došao je do konstatacije da se profit smanjuje za veličinu rente.

Po Rikardu je glavni problem političke ekonomije odrediti one zakonitosti koje regulišu pitanja raspodele. Pri tome on polazi od proizvodnje, s jedne strane, i socijalne strukture društva, s druge.

U svom kapitalnom delu »Principi političke ekonomije i oporezivanja« (1817) ističe da su poljoprivredni proizvodi rezultat sadejstva rada, mašina i kapitala na zemlji, a da se oni raspodeljuju na tri klase društva: a) vlasnike zemlje, b) vlasnike kapitala i c) vlasnike radne snage, s tim da se vrednost ukupnog (društvenog) proizvoda (sa zemlje) raspodeljuje u vidu: a) rente, b) profita i c) najamnine.

Kroz navedenu socijalnu strukturu i odgovarajuću društvenu raspodelu Rikardo posmatra i problematiku vezanu za oporezivanje. Na pitanja kao što su: podela poreza, ciljevi i opravdanost oporezivanja, granice, odnosno poreska sposobnost pojedinaca i pojedinih klasa, kao i efekti oporezivanja — odgovore traži i nalazi u tome da svako treba da plaća poreze prema svojim objektivnim mogućnostima a da se pri tom ne dira u osnovni kapital zemlje, niti u minimum egzistencije vlasnika radne snage. U svom radu Rikardo navodi deset vrsta poreza, koji se, međutim, iz današnjeg ugla mogu svesti u manje grupe po svojim karakteristikama, o čemu će biti reči na sledećim stranicama.

2. DEFINICIJA POREZA

Pri razmatranju problematike oporezivanja Rikardo na prva mesta stavlja dva pitanja: a) definiciju poreza i b) izvore oporezivanja.

Po njemu »Porez je onaj deo prihoda od zemljišta i rada jedne države koji se stavlja na raspolaganje vladi i koji se u krajnjem slučaju uvek plaća ili iz kapitala ili iz dohotka date zemlje (države)« . . . »Ako država (vlada) povećava svoju potrošnju putem ubiranja novih poreza, nasuprot čega stoji ili povećana proizvodnja ili smanjena potrošnja stanovništva, tada će porezi biti plaćeni iz dohotka, a nacionalni kapital će ostati nedirnut. Ali, ukoliko se društveni proizvod ne povećava, niti se neproizvodna potrošnja ne smanjuje, porezi će pasti na teret kapitala, odnosno smanjće fondove za proizvodnu potrošnju.«³

² Dr Stevan Mezei: Osnovi političke ekonomije, III izdanje Savremena administracija Beograd, 1970. str. 80.

³ Rikardo, David: „A Közgazdaság és adózás alapelvei“, Budapest, 1940. (Forditotta: Kislégi Nagy Dénes, az 1821-ben megjelent 3. kiadását) strana 110.

Iz ovih postavki proizilazi da svaki porez smanjuje akumulaciju kapitala, u većoj ili manjoj meri; međutim, ne postavlja se još pitanje poreskog subjekta, tj. ko plaća porez. Bitno je iz čega se plaća i kakve će efekte to izazvati na nacionalnu privredu. Zalaže se da masa poreza bude pokrivena iz dela (nacionalnog) dohotka, jer se u suprotnom slučaju, tj. kada porezi zahvataju deo kapitala, smanjuje proizvodnja, što dovodi do smanjenja godišnjih produkcionih fondova i, u krajnjoj liniji, dovodi do osiromašjenja nacije, odnosno države, ukoliko se to permanentno odigrava. Ovo ukazuje na ispravnost Rikardovog pogleda na mesto poreza kao (ekonomskog) agregata u raspodeli u makroekonomskom smislu. Ovakvo shvatanje može se smatrati ispravnim i iz današnjeg ugla, uz poznavanje niza ekonomskih kategorija Rikardovom i njegovom vremenu nepoznatih, što, naravno, čini njegov prilaz značajnijim.

Svakako da navedena definicija ima niz nedostataka jer poreze objašnjava isključivo sa gledišta izvora finansiranja i makroefekata na nacionalnu privredu, a ne zalazi u karakter poreza, u smislu ponude, opštosti i nepostojanja konkretne protivusluge. Činjenica je da Rikardo kasnije raspravlja i o karakteristikama poreza; međutim, samom definicijom oni nisu obuhvaćeni. Ograničava se na čisto fiskalni karakter poreza i u objašnjenju efekata njih ne smatra ciljem poreske politike nego, najčešće, posledicom oporezivanja.

Današnja finansijska teorija smatra da su karakteristike poreza u prinudi naplate od strane autoriteta države, nepostojanju konkretne protivusluge od strane javno-pravnog organa i da postoji opštost poreza za državni kolektivitet.

Saglasno ovakvom shvatanju danas se pojam poreza objašnjava »na način da politički kolektivitet (država i uža društveno-politička zajednica) od subjekata pod svojom poreskom vlašću prinudno uzima sredstva, bez neposredne protivusluge, u svrhu pokrivanja svojih finansijskih potreba i postizanja ostalih javnih, prvenstveno ekonomskih i socijalnih ciljeva«. ⁴

U odnosu na Rikarda savremena definicija poreza ukazuje na ciljeve oporezivanja što, samim navođenjem u definiciji, ukazuje na šire posmatranje poreza.

3. NAČELA OPOREZIVANJA

U vezi sa načelima oporezivanja Rikardo nije dao svoj doprinos ekonomskoj nauci, već je potpuno prihvatio poreska načela Adama Smita, koja su poznata u nauci kao četiri »kanona«. Ova načela su objavljena u poznatom delu A. Smita »Istraživanje o prirodi i uzrocima bogatstva naroda«, objavljenom 1976. god.

⁴ Prof. dr Jovan Lovčević: „Institucija javnih finansija“, II izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 1975, strana 69 (Sl. list SFRJ)

Rikardo u svom glavnom delu navodi ova četiri kanona objašnjavajući da:

1. svaki podanik države prema svojim sposobnostima doprinosi izdržavanju vlade (državnog aparata);
2. porez treba da bude određen, obavezan i nedobrovoljan (da nije poklon);
3. metod ubiranja poreza treba da odgovara poreskom platcu (komoditet);
4. ne sme se iz džepova građana uzimati više nego što se stvarno unosi u državnu kasu.

Današnja savremena finansijska teorija prihvata uglavnom prvi Smitov princip, i to se može podvesti pod socijalno-političko načelo, jer se pod tim danas podrazumeva pravičnost, a to znači opštost i ravnomernost oporezivanja.

Ostale Smitove »kanone« nalazimo u današnjim sistematizacijama uglavnom kao elemente administrativnih poreskih načela, pa se čak ni objašnjenja mnogo ne razlikuju od prvobitnih; naravno, uzimajući u obzir nivo tadašnjeg poznavanja pojmova iz ekonomskih nauka.

Smitovo drugo načelo odgovara sasvim i današnjem objašnjenju određenosti poreza, a to znači da za svakog pojedinca porez treba da je utvrđen u visini, vremenu i načinu plaćanja.

Treće Smitovo načelo odgovara drugom administrativnom načelu u današnjem smislu i odnosi se na ugodnost ili komoditet plaćanja poreza od strane poreskih obveznika (platca). Ovo se odnosi na vreme plaćanja i na metod naplate poreza, što podrazumeva pružanje pomoći ili olakšanje plaćanja u smislu dospeća poreza tek nakon dospelog prihoda koji, naravno, predstavlja poresku osnovicu, odnosno da se porez ne traži u novcu, ukoliko realizacija dobara nailazi na velike poteškoće, već u naturi.

Četvrto načelo, koje je Smit vrlo plastično opisao kao načelo da se »što manje ubire poreza iz džepa građana«, uz njegova obrazloženja, odgovara trećem administrativnom načelu koji se odnosi na ekonomičnost naplate, tj. da ona bude sprovedena sa što je moguće manjim režijskim troškovima.

Smit, kao ni Rikardo, ne govori posebno i izričito o pravnom sankcionisanju neizvršenja poreske obaveze, što se, možda, može objasniti tradicionalizmom i visokom građanskom disciplinom engleskog društva. O preostala dva, danas prihvaćena poreska načela ima govora u njihovim delima, posebno u Rikardovim, s tim da se ona ne pominju kao načela, već kod efekata poreza. Ovo je razumljivo kada se zna da je poreski sistem do sredine XIX veka bio baziran na porezima iz prihoda, što je odgovaralo vladajućoj klasi, kako zemljoposjednicima, tako, kasnije, i industrijskoj buržoaziji. Ova dva načela, finansijsko i ekonomsko, prisutna su, znači, kod Rikarda u razmatranjima u vezi sa a) ukupnom visinom poreza u odnosu na

kapitalne vrednosti i b) postavkom da porezi ne diraju u imovinu, čemu posvećuje dosta prostora, a što je već napomenuto na početku ovoga rada.

U vezi sa ovom problematikom, doprinos Rikarda ogleda se u tzv. »načelima protiv oporezivanja«. Ovo je obrađeno u IX glavi njegovog dela⁵, gde se inače radi o oporezivanju sirovine, ali ova načela imaju opšti karakter. Najkraće rečeno, ona su sledeća:

a) porezi povećavaju najamninu i smanjuju profit;

b) Interregnum od povećanja cene pšenice do podizanja najamnine imaće za posledicu osiromašenje radnika;

c) Smanjenje dobiti znači da ljudi gube interes (volju) za akumulaciju kapitala (motiv je, po njemu, sličan kao kod prirodno neplodnog zemljišta);

d) Poskupljuju i oni gotovi proizvodi u kojima učestvuju sirovine sa povećanim porezom. Stoga se gubi konkurentska sposobnost na svetskom tržištu.

Ono što je iz današnjeg ugla posmatranja interesantno, jeste drugo i četvrto načelo protiv oporezivanja, ali ne kao čisto poreska pitanja, već kao konstatacije u kojima se nazire tzv. »inflaciona spirala« (b), tj. početak naizmeničnog skakanja cena i nadnica, odnosno »troškovna inflacija« kod (d). Načelo pod (a) odnosi se na pitanja raspodele i nije najjasnije razrađeno, a načelo pod (c) je konstatacija koja se može primeniti na danas otvorena pitanja izmena privredne strukture, a ujedno ukazuje i na, danas, opšte prihvaćeni stav da se poreskom politikom svesno utiče na privredna kretanja.

Rikardova načela protiv oporezivanja treba uzimati tako da on pod njima ne podrazumeva apsolutno ukidanje poreza, nego elemente limitiranja poreza, a to praktično objašnjava kroz posledice oporezivanja.

4. PODELA POREZA

Na ekonomsku misao klasične građanske ekonomije u vezi sa razradom sistema oporezivanja u XVIII veku imala je veliki uticaj revolucija u V. Britaniji jedno stoleće ranije, za koju se smatra da su joj uzroci bili fiskalne prirode. To je ujedno ukazalo na svu ozbiljnost problema oporezivanja, te se kao rezultat ovakvih rasprava pojavljuju i Smitovi »kanoni« i Rikardova razrada o porezima i njihovim vrstama.

Rikardo poznaje sistematizaciju poreza:

- na imovinu
- na prihode
- na potrošnju,

⁵ Isto

podela koja je prihvatljiva i sa današnjeg stanovišta, uz još dodatne saobraćajne poreze. Međutim, ni u savremenoj finansijskoj teoriji ne postoji jedinstveno gledište na ovu sistematizaciju.

U Rikarda nailazimo na sledeću podelu poreza po vrstama:

1. Porez na zemljišne proizvode
2. Porez na rentu
3. Desetina
4. Porez na zemljište
5. Porez na zlato
6. Porez na zgrade
7. Porez na profit
8. Porez na najamninu
9. Porez na robu koja nije zemljišni proizvod
10. Porez na siromašne.

Današnja naučna sistematizacija najčešće prihvata tzv. »trojnu podelu« poreza (po prof. Lovčeviću), to su:

- a) porezi na dohodak i imovinu
- b) porezi na potrošnju i
- c) saobraćajni porezi.

Ako Rikardovu podelu poreza podvrgnemo analizi sa ovog, naučnopriznatog, stanovišta, onda dolazimo do zaključka da se pod poreze na dohodak i imovinu mogu podvesti svi Rikardu poznati porezi. Treba poći od činjenice da je u vremenu u kojem je Rikardo živeo glavni izvor prihoda bilo zemljište, da iz toga logički proizilazi da je on glavnu pažnju posvetio uglavnom oporezivanju zemljišnih proizvoda, gde spadaju zemljarina, desetina, porez na već proizvedeni (gotovi) proizvod.

Porezi na zemljišne proizvode dovode do povećanja cena tih proizvoda putem povećanja proizvodnih troškova. U razradi ovog poreza, Rikardo dolazi do konstatacije da su uzroci povećanja cena, pored oporezivanja, još i nedovoljna ponuda roba, postepeno povećanje potražnje i pad vrednosti novca. Ova četiri elementa aktuelna su i danas, a bila su prihvaćena i od sledbenika škole građanskih ekonomista.

Desetina predstavlja porez u naturi, odnosi se na sirovi prinos sa zemljišta i plaća u srazmeri (1/10) prema količini prinosa, bez obzira na kvalitet zemljišta. Desetinu plaća korisnik zemljišta, a, putem cena, peostalih 9/10 prevaljuje se na potrošača. Karakteristika mu je ravnomernost jer ga plaćaju svi korisnici (i lošeg, kao i najboljeg) zemljišta.

Porez na zemljište ili zemljarinu plaća vlasnik zemlje, a odnosi se stalno na ono zemljište koje donosi rentu. Visina mu zavisi od kvaliteta zemljišta i od prinosa. Po tome je sličan porezu na rentu. Ali ukoliko je on utvrđen fiksno (npr., stopa po jutru obradivog zemljišta), onda predstavlja neravnomeran porez i bio bi u suprotnosti sa Smitovim »kanonima«. Međutim, današnji sistem oporezivanja poljoprivrede upravo kao glavni izvor prihoda poznaje porez po katastarskom jutru, što je kombinacija predviđenog prinosa sa unapred određenog kvaliteta zemljišta.

Porez na rentu je takav porez koji svoj osnov izvlači iz vlasništva nad zemljom. Nju plaća korisnik zemljišta vlasniku, a visina zavisi od kvaliteta zemlje za koju se pretpostavlja određeni prinos. »Zemlja je data u količini ali varira u kvaliteti budući da se s porastom stanovništva počinje obrađivati i manje kvalitetna zemlja. Kao posledica, nužno dolazi do ekstra-dohotka sa najbolje zemlje. Taj ekstra-dohodak ne odlazi ni radniku ni kapitalistu nego vlasniku zemljišta koji je korisnik postojećeg sistema raspodele zemlje«. . . »Renta je onaj deo poljoprivrednog proizvoda koji se plaća vlasniku zemljišta kao naknada za upotrebu iskonske i neuništive snage tla.«⁶ Ovaj porez ne može se prevaliti na potrošača, a odgovara u našem današnjem smislu tzv. »arendi«, odnosno zakupnini.

Sljedeća grupa poreza obuhvata oporezivanje prihoda od kapitala i rada. Tu spadaju porez na profit i porez na najamninu. Zajednička im je osobina što smanjuju moguću potražnju za proizvodima uz pretpostavku da se cene (prodajne) roba ne povećavaju. Ukoliko se cene potrošnje roba povećaju, to znači da je kapitalista porez na profit pokušao prevaliti na potrošače, ali usled toga dolazi do novog povećavanja njegovog profita, samim tim i do povećavanja poreza na profit. Međutim, kod najamnina ne postoji ovakav mehanizam izravnjanja, već povećanje cena dovodi do direktnog smanjenja vrednosti (realne) najmnine. Apsolutni iznos najmnine ostaje isti, porez na najamninu takođe isti, te povećanje cena potrošne robe dovodi do osiromašenja radnika. Porez na profit dovodi do seljenja kapitala iz grane u granu, jer je direktno vezan za masu profita koji se ostvaruje.

Rikardo analizira Smitove postavke da najamninu određuje:

- potražnja za radnom snagom i
- prosečna cena potrošnih dobara.

Kritička ocena Rikardova kaže da tražnja za radnom snagom neće uvek u direktnoj srazmeri da se menja sa promenama u visini poreza na najamninu, jer broj radnika ne prati promene fonda najmnine, a cene potrošnih dobara takođe ne prate srazmerno promene poreza na najamninu. Kao razloge Rikardo navodi da je uticaj poreza na različite klase specifičan i različit kod istih iznosa po-

⁶ P. A. Samuelson: *Ekonomika*, Zagreb, 1975. str. 322, 323.

reza, s obzirom na to što one imaju relativan uticaj u zavisnosti od diferencirane potrošnje tih klasa. Nadalje, oporezivanje luksuznih ili egzistencijalnih dobara nejednako deluje na dobrobit poslodavaca ili radnika. Zatim, svaki takav porez čija je posledica povećanje najamnine plaća se na teret profita. Usled toga izgleda da je porez na najamninu jedna vrsta poreza na profit (dobit). Po njemu, svaka promena vrednosti novca utiče isto tako kao i promena cena potrošnih dobara. Na kraju konstatuje da povećanje poreza na luksuzna dobra neće uticati da se povećavaju cene drugih dobara, za razliku od povećanja poreza na potrošna dobra. Navedeni razlozi važe i prisutni su i danas u kapitalističkom svetu, jedino je diskutabilna postavka o luksuznim dobrima i nepostojanju veze sa povećanjem cena.

U posebnu grupu poreza iz Rikardove podele možemo svrstati porez na zlato i porez na zgrade. Možemo ih nazvati još porezima na pokretnine i nekretnine. Zajednička osobina ovih poreza jeste što im je vrednost osnova, na duži rok posmatrano, stabilna. »Porezi na zlato su dvovrsni — jedan na faktičnu količinu zlata u opticaju, a drugi na količinu, koja se godišnje proizvede u rudnicima. I jedan i drugi imaju tendenciju da smanje količinu i da podignu vrednost zlata; no nijednim se od njih neće vrednost zlata podići dok se ne smanji količina, iz toga će takvi porezi na neko vreme pogađati vlasnike novca, sve dok se ponuda ne smanji. Na kraju će, međutim, onaj deo poreza koji trajno bude teretio zajednicu, plaćati vlasnik rudnika u smanjenju rente, i kupci onog dela zlata što služi kao roba i pridonosi uživanjima čovečanstva, a nije izdvojen isključivo kao optičajno sredstvo.«⁷ Kod zlata imamo jednu interesantnu situaciju. Dok se Rikardo inače zalaže da porezi treba da budu plaćeni iz dohotka, da ne bi smanjivali kapital, u slučaju zlata do povećavanja vrednosti dolazi smanjivanjem proizvodnje zlata, zbog oporezivanja, i delovanjem manje ponude, znači preko tržišta, dolazi do povećanja vrednosti raspoložive količine zlata. Drugim rečima, relativno opadanje količine zlata dovodi do apsolutnog povećanja njegove vrednosti. Rikardo ovo obrazlaže ovako: »ako se zbog tog poreza dobiva iz rudnika samo 1/10 sadašnje količine zlata, ta će desetina imati jednaku vrednost kao sada proizvedenih deset desetina.«⁸

Kao i porez na zlato, porez na zgrade je u bitnoj zavisnosti od tržišnih uslova. Naime, porez na zgrade plaća korisnik-zakupnik, koji istovremeno plaća rentu vlasniku zgrade. Ovaj porez se naziva još i dodatnom rentom i zbog toga u svom delovanju utiče da se smanjuje potražnja za zgradama, dok se ponuda zgrada veoma polako menja. Stoga, delovanje poreza biva u krajnjoj liniji delom prevaljeno na vlasnika zgrade. Rikardo ovde zastupa čiste interese

⁷ David Rikardo: „Načela političke ekonomije“, izd. „Kultura“, Zagreb, 1953, str. 111.

⁸ Isto, str. 109.

privatne svojine i smatra da je »povređeno Smitovo načelo sigurnosti vlasnika jer je imetak podvrgnut neravnomernom oporezivanju.«⁹ Istina je da se Rikardo vrlo često zalaže za dobrobit radničke klase, ali pod pretpostavkom očuvanja privatno-svojinskih odnosa, karakterističnih za rani kapitalizam. S jedne strane, on podržava načelo da svako treba da doprinese izdržavanju državne vlasti prema svojim mogućnostima, a, s druge strane, bori se za neprikosnovenost prihoda od kapitala. Ovo samo dokazuje da se ni Rikardo nije mogao otrgnuti od shvatanja svog vremena, i da je bio dosledan borac za interese industrijske buržoazije, kojoj je i sam pripadao.

Na kraju su nam preostale još dve vrste poreza iz Rikardove podele. Porez na robu koja nije zemljišni proizvod praktično utiče na povećanje cena svih preostalih roba koje prethodnim oporezivanjem nisu direktno dotaknute. Veoma su interesantna Rikardova razmišljanja o monopolskoj ceni koju možemo nazvati »prirodnim monopolom« jer on pod tim podrazumeva »najvišu cenu uz koju su potrošači voljni da kupuju... stoga je konkurencija potpuno na jednoj strani, — među kupcima.«¹⁰ Po Rikardu samo dobra koja nisu zemljišni proizvod mogu imati monopolsku cenu i tada se ona ne ravna po proizvodnim troškovima nego po kupovnoj snazi i raspoloženju kupaca. Za razliku od proizvoda zemljišta kojima se cena određuje samo prema jednom delu upotrebljenog kapitala (koji ne plaća rentu), cene fabričkih proizvoda formiraju se prema svakom delu uloženog kapitala.

Porez na siromašne, odnosno siromaški porez, ne ubira se od korisnika zemlje srazmerno visini rente koju plaća zemljovlasniku, nego je on srazmeran vrednosti godišnje proizvodnje njegovog zemljišta, bez obzira da li se ta vrednost dobija od kapitala vlasnika zemlje ili zakupnika. »Porez bi se zakupniku nadoknadio time, što bi ga zaračunao potrošaču, pa tako ne bi ni jednim delom pogađao rentu. No to nije moguće, barem u pogledu nekog dela kapitala, pa će, prema tome, srazmerno veličini tog dela, porez plaćati zakupnici, dok im traje zakup, a vlasnici zemlje kad zakup istekne. Da taj dodatni porez sa posebnom oštrinom pogađa tvorničare — što nije slučaj, bio bi u takvim prilikama dodan na cenu njihove robe. Jer ne može biti nikakva razloga zbog kojeg bi se njihovi profiti morali spustiti ispod opšte profitne stope, kad bi oni svoje kapitale lako mogli prebaciti u poljodeljstvo.«¹¹ Iz ovoga opet proizilazi tendencija očuvanja stvorenih kapitalističkih odnosa procesa društvene reprodukcije, tako karakterističnih za građansku političku ekonomiju.

⁹ Isto, strana 114.

¹⁰ Isto, strana 142.

¹¹ Isto, strana 150.

5. CILJEVI OPOREZIVANJA

Građanska škola političke ekonomije zastupala je shvatanje o neutralnosti poreza. Glavna postavka te neutralnosti jeste da porezi, odnosno ceo sistem oporezivanja, treba da budu usmereni tako da ne narušavaju postojeći društveno-ekonomski sistem. Prema tome, ciljevi oporezivanja mogu ići isključivo u pravcu podmirenja finansijskih potreba državne vlasti, na način kako to poreskim obveznicima najbolje odgovara. Iz ovoga je proizišao i jedan od »kanona« Adama Smita u vezi sa tzv. komoditetom plaćanja poreza. Ako se pođe od ove pretpostavke o neutralnosti poreza, onda su i ciljevi oporezivanja svedeni na čisto fiskalni karakter, i svaka dalja rasprava odvodi nas u razmatranje tehnike oporezivanja. Međutim, već sami ciljevi oporezivanja kriju u sebi određene momente koji proizilazi iz karaktera državne vlasti, naime od toga ko predstavlja državu; drugim rečima, od toga ko je na vlasti zavisi i ko će, u kom obimu i na koji način plaćati porez. Shodno tome, u sagledavanju ciljeva oporezivanja datog društva otkrivaju se njegovi unutrašnji odnosi — odnosi političkih snaga raznih klasa date zajednice.

Ako sada govorimo o ciljevima oporezivanja koje je obrađivao Rikardo u svojoj raspravi o »Načelima političke ekonomije i oporezivanja«, a imamo u vidu prethodne napomene, dolazimo do zaključka da su ti ciljevi odgovarali mladoj industrijskoj buržoaziji i zemljoposedičkom delu Engleske toga vremena. Potpuno su onda razumljiva Rikardova nastojanja da opravda tezu o ispravnosti i jedino mogućem oporezivanju prihoda od zemlje i kapitala u obimu koji ne zadire u glavnicu, tj. u sam kapital, odnosno zemlju kao privatno vlasništvo. Ovo znači zalaganje za nepromenljivost postojećih produkcionih odnosa. Oporezivanje najamnina samo potvrđuje ovaj zaključak jer se tim putem izvlači doprinos za izdržavanje jedne klase na vlasti od klase radnika koja nije na vlasti, a po zakonu vladajuće klase potpomaže njenom jačanju (izdržavanju).

Iz ovog proizilazi da u domenu ciljeva poreza Rikardo nije izašao iz okvira mesta i vremena u kojem je živeo, te se njegov doprinos ovom predmetu ogleda u uopštavanju tadašnjeg stanja i tadašnjih prilika. Možemo reći da ciljevi oporezivanja po Rikardu nose pečat svog vremena.

Ovde možemo spomenuti i opravdanost plaćanja poreza koja se po Rikardu ogleda u dužnosti građana da plaćaju porez. Ova postavka je tačna i danas jer se plaćanje poreza smatra nacionalnom obavezom i u savremenim uslovima. Ovo je, naravno, načelno pitanje, jer, pored ovoga, ostaju otvorena pitanja poreskih objekata, poreskih stopa, kao i drugih elemenata koje danas ubrajamo u instrumente poreskog sistema.

6. PORESKA SPOSOBNOST

U uvodu za III izdanje svoje knjige »Načela političke ekonomije i oporezivanja«, Rikardo je ukazao »da sposobnost plaćanja poreza ne zavisi ni od bruto-novčane vrednosti robne mase ni od neto-novčane vrednosti dohodaka vlasnika kapitala i vlasnika zemlje, već od novčane vrednosti dohotka svakoga čoveka u usporedbi sa novčanom vrednošću robe, koju on obično troši.«¹²

Po prof. Lovčeviću poreska sposobnost zavisi od objektivnih i subjektivnih činilaca. U prve on ubraja:

- sticanje bogatstva
- trošenje bogatstva ili imovine i
- prelazak imovine.

U druge spadaju:

- minimum egzistencija
- lična ocena obveznika
- psihičko raspoloženje obveznika (poreski moral).

Iz ovih postavki proizilazi da Rikardo u svojoj oceni polazi od dva objektivna elementa: novčane vrednosti dohotka pojedinca i novčane vrednosti robe koju obično taj pojedinac troši. Međutim, kako se ta ocena dobija na osnovu poređenja ova dva elementa, dolazimo do zaključka da se ta ocena može smatrati relativnom, znači subjektivnom, i svodi se, praktično, na »ličnu ocenu obveznika« (po Lovčeviću).

U vezi sa poreskom sposobnošću javlja se i pitanje mogućih granica oporezivanja, o čemu Rikardo posebno ne govori. Istina, on navodi na ideju da se javni i privatni interesi moraju uskladiti na način da to odgovara i državnoj vlasti i poreskim obveznicima. Veoma je verovatno da on pod privatnim interesom podrazumeva u većem obimu interese klase kojoj je i sam pripadao, tako da i ovde ukoliko je prethodna pretpostavka tačna, nailazimo na subjektivistički stav. Što se tiče granica oporezivanja, on se veoma često zalaže za to da obim poreza ne sme da zadire u kapital, odnosno bogatstvo, što je sa makroekonomskog gledišta potpuno ispravan stav. Sledeći ovu misao, proizilazi da Rikardo pripada ekonomistima koji su se u načelu zalagali za sistem oporezivanja prihoda, bilo od zemlje, bilo od kapitala, bilo od rada.

Veoma je značajan stav koji Rikardo zastupa, u odnosu na, rekli bismo, prekomerno opterećenje porezima. U takvim slučajevima vanrednih prilika, kako on kaže, zajam državi pretpostavlja porezima, sa motivacijom da bi se u suprotnom slučaju zadiralo u životni standard naroda u celini.

¹² David Rikardo: „Načela političke ekonomije“, Zagreb, 1953, str. 5.

7. EFEKTI OPOREZIVANJA

Ako polazimo od činjenice da je oporezivanje u jednom organizovanom društvu neminovnost, onda dolazimo do zaključka da ono izaziva i razne efekte na društveno-političke i ekonomske prilike u datom društvu.

Kod Rikarda nailazimo na efekte koji oporezivanje izaziva, na raznim mestima, pri čemu centralno mesto zauzimaju pitanja vezana za prevaljivanje poreskog opterećenja. Konstatacija da je »posredni uticaj poreza često suprotan očekivanjima zakonodavca«¹³ predstavlja jednu naučnu istinu koja i danas važi, ali je trebalo imati mnogo dalekovidosti da se ta istina sagleda u vremenu kada je ona izrečena, imajući u vidu tadašnje shvatanje o čisto fiskalnom karakteru poreskog sistema. Ovo samo ukazuje na to da je Rikardo imao u vidu efekte, ali ne povezane sa ciljem; drugim rečima, ciljevi oporezivanja nisu bili predodređeni efektima koje uvođenje jednog ili više poreza izaziva.

»Prevaljivanje poreza je jedan kompleksan fenomen... Smit tvrdi da se svi porezi svaljuju neotklonjivo na zemljoposjednika, na potrošača luksuznih artikala i na imaoce kapitala (delimično) a da radnik uspeva porez da prevali na poslodavca; Rikardo se slaže u pogledu radnika, ali ne u pogledu zemljoposjednika, jer ovi sem na zemljišnu rentu prevaljaju sve ostale poreze na potrošače.«¹⁴

Nejasan je Rikardov stav u pogledu prevaljivanja poreskog tereta na imaoce kapitala; naime, slaže se sa Smitom u pogledu radnika, ne slaže se u pogledu zemljovlasnika, a izričito ne govori o imaocima kapitala, koji su i veliki deo potrošača luksuznih artikala. U odnosu na prevaljivanje poreza sa radnika na poslodavce mogli bismo reći da je to socijalni momenat; međutim, što se tiče odbranaškog stava u odnosu na kapitaliste, smatramo da se radi o pristupu sa klasnog stanovišta.

Pitanjima prevaljivanja poreza bave se istraživaoci od kada se porez kao institucija pojavio, znači još od starog veka — do danas. Naravno, današnje teorije pitanje prevaljivanja posmatraju sasvim drugačije kao što je i uloga poreza u celini danas neuporediva sa njegovom ulogom u ranijim periodima. Ako prihvatimo tezu da je fiskalni karakter poreza danas samo jedan segment poreske politike, a da se pomoću njegovih mera i instrumenata vrše uticaji i najneposrednija dejstva na privredna i društvena kretanja, onda vidimo da je problematika prevaljivanja poreza ujedno i pitanje odnosa pojedinih klasa u datom društvu.

¹³ D. Rikardo: „Načela političke ekonomije“, Zagreb, 1953, glava VIII.

¹⁴ Lovčević: „Institucije javnih finansija“, Beograd, 1975, str. 151.

BERENJI ALFRED, MOLNAR IREN, Faculty of economics in Subotica

THE TIMELINESS OF RICARDO'S VIEWPOINTS ON TAXATION
IN THE CURRENT CIRCUMSTANCES

Summary

The research into the problem of taxation in David Ricardo's work, „The Principles of Political Economy and Taxation“, is motivated by the relationship between overall consumption financing and the basic assumptions of political economy, at the beginning of the 19th century. For the researchers the work of Ricardo is a challenging sources for the analysis of the till then accomplished level of economic thought in general, and taxation in particular.

The authors of this study have attempted to survey and single out those of Ricardo's assumptions which not only maintained certain historic value but have also bearing upon the problems in the present circumstances. The method of work applied by Ricardo is acceptable from the contemporary marxistic point of view, as he uses the method of abstraction, thus creating a capitalistic model which he examines and in which he traces causal relations.

The study begins with the description of David Ricardo's creative period and explains his devisin of gross national income into rents, profit and wages, from this he draws his conclusions about the social structure of the whole society.

After the comparison of Ricardo's conception of taxation with the up-to-date conceptions the timeliness of his assumptions is stressed in regard to the role of taxation as an all comprehensive economic agregate in the devision of the gross national product, here he draws the line, admittedly the borderlines are even theoretically wide-ranging, in the sense that taxes should not effect the capital resources, because in that case they have a negative effect both on production and otherwise.

With regard to the principles of taxation Ricardo accepts the so called canons of Smith, we can regard the „principles against taxation“ as his contribution but this is not to be interpreted as principles for the abolition of taxation, rather measures aimed at limiting the burden of taxes.

In the passage which deals with the devision of taxes explanations are given about each particular revenue with emphasis on the fact that Ricardo failed to provide a systematic survey of the taxes listed.

As for the targets of taxation, Ricardo took the limitations of his time and material circumstances for granted, his main contribution lies in the generalization of the circumstances in England. He insisted on unalterable relations of production which is reflected in his effort to impose taxes on wages, so that the working class can share the expenses in support of the bourgeois government.

With regard to the ability of tax paying Ricardo's assumptions are interesting even today. The ability of tax paying consists of two elements which joined together result in a subjective evaluation, the personal evaluation of the tax payer.

The central issue, in regard to the effects of taxation, is the question of overburdened tax payers. Ricardo's statement that- the indirect effects of taxation are often undesired and against the expectations of legislation- is scientifically justified even today. While observing the effects of taxation Ricardo does not start from the objectives for the introduction of taxes because with him the objectives are not determined by their effect on the whole economic system. He maintained a strictly financial treatment of taxation.

АЛЬФРЕД БЕРЕНИ, ИРИНА МОЛНАР, Экономический факультет, Суботица

АКТУАЛЬНОСТЬ ПОЗИЦИЙ РИКАРДО О НАЛОГООБЛОЖЕНИИ В НЫНЕШНИХ УСЛОВИЯХ

Резюме

Основой для исследования проблемы налогообложения в труде Давида Рикардо „Принципы политэкономии и налогообложения“ послужила существующая связь между финансированием общего потребления и основам политэкономии в начале девятнадцатого века. Для исследователей, труд Рикардо представляет собой интресный источник для анализа уровня развития экономической мысли вообще, а особенно для анализа налогообложений.

Стремления авторов направлены к тому, чтобы в одном небольшом обзоре, чем в конечном счёте и является этот их труд, указать на те положения Давида Рикардо, которые за истекшие два века задержали не только историческую важность, значительность, но и в нынешних условиях пользуются определённой практической ценностью. С позиций современной марксистской теории, метод работы Рикардо не подвергается критике, ибо он пользуется методом абстракции на основании которого им устанавливается один капиталистический образец, исследованием которого обнаруживает в нём определённые причинные связи.

В труде сначала дана деятельность Рикардо с объяснением его приёмов распределения национального дохода на ренту, прибыль и заработную плату из чего выходит заключение о социальной структуре всего общества.

Сравнивая формулировку налога, данной Рикардо с современными формулировками налогов, авторами указывается на актуальность его позиций, касающихся места налога в роли макро-экономического агрегата в распределении национального дохода. В своей формулировке Рикардо определяет точные границы, хотя и теоретически слишком широкие, утверждая, что налоги не должны затрагивать капитальные богатства, так как это может отрицательно повлиять на эффекты производства, и не только на них.

Что касается принципов налогообложения, Рикардо не против так называемых канонов Смита и его вкладом в эту область науки следует считать „принципы против налогообложений“. Их следует понимать не требованием отменения налогов, а элементами для лимитирования налогов.

В той части труда, которая касается разделения налогов, отдельно даны необходимые объяснения, указывающие на тот факт, что Рикардо не дал никакой систематизации приведённых им налогов.

Что касается целей налогообложений, Рикардо остался в рамках своего места и времени, следовательно, его вклад в науку следует рассматривать как отражение и обобщение действительности в Англии. В своих трудах он не выступал в интересах изменений существующих производительных отношений — он настаивал на том, чтобы обложить налогом наёмный труд, причём рабочий класс должен содействовать укреплению буржуазной государственной власти.

Что касается налогоспособности, позиция Рикардо весьма интересна и в настоящее время. Налоговую способность он рассматривает с двух объективных позиций из сопоставления которых потом он выдвигает субъективную оценку — оценку налогоплательщика.

Центральное место в исследовании целесообразности налогообложений занимает вопрос слишком высоких налогов. Посредственное влияние налогов часто выступает не в соответствии с ожиданиями законодателя — эта формулировка Рикардо представляет собой одну из научных истин, существующих и по сей день. Между тем, в рассматривании целесообразности налогообложений, Рикардо не исходил из целей введения налогов, ибо у него цели не были предусмотрены эффектами налогов, которые они вызывают во всей хозяйственной системе. Он задержался лишь в рамках финансового обсуждения налога.

